

**ZAMONAVIY SHARQSHUNOSLIK TA'LIMIDA RAQAMLI
MANBALARDAN FOYDALANISH: O'ZBEKISTON VA BUYUK
BRITANIYA TAJRIBASI**

Olimova Dilafruz Olimjon qizi

Tel.: +998 94 220 27 09

Annotatsiya: Mazkur tezisda zamonaviy sharqshunoslik ta'limining raqamli transformatsiyasi, xususan, elektron kutubxonalar, raqamlashtirilgan qo'lyozmalar, elektron kataloglar va raqamli ilmiy platformalardan foydalanish imkoniyatlari O'zbekiston va Buyuk Britaniya tajribasi misolida tahlil qilinadi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondining elektron resurslari, Xorazm Ma'mun akademiyasida mavjud raqamli qo'lyozma nusxalari hamda o'zbekistonlik olimlarning raqamli ta'lim va madaniy merosni zamonaviy texnologiyalar asosida o'rganish bo'yicha ilmiy qarashlariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, Buyuk Britaniyadagi Digital Bodleian, Fihrist va Cambridge Digital Library kabi raqamli sharqshunoslik resurslari bilan qiyosiy tahlil amalga oshirilgan. Tadqiqot natijasida raqamli manbalardan foydalanish sharqshunoslik ta'limida talabalarning manbashunoslik, mustaqil izlanish, qiyosiy tahlil va axborot kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslangan.

Kalit so'zlar: sharqshunoslik, raqamli ta'lim, qo'lyozma, elektron manba, raqamlashtirish, manbashunoslik, raqamli pedagogika, O'zbekiston, Buyuk Britaniya, Digital Humanities.

KIRISH

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim va ilmiy tadqiqotlarning mazmuni, shakli hamda metodologiyasini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Elektron kutubxonalar, raqamli arxivlar, ma'lumotlar bazalari va sun'iy intellekt vositalarining ilmiy va ta'lim jarayoniga kirib kelishi an'anaviy

tadqiqot usullariga yangi imkoniyatlarni qo'shmoqda.

O'zbekistonda ham ta'lim va ilm-fanni raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. 2020-yilda qabul qilingan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi mamlakatda raqamli infratuzilmani kengaytirish, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish hamda axborot texnologiyalarini turli sohalarga joriy etishni nazarda tutadi [1].

Mazkur jarayon gumanitar fanlar, jumladan, sharqshunoslik uchun ham alohida ahamiyatga ega. Sharqshunoslik fani ko'p jihatdan tarixiy qo'lyozmalar, qadimiy asarlar, arxiv hujjatlari, lug'atlar, tazkiralalar va boshqa yozma manbalarni o'rganishga asoslanadi. Shu sababli bu manbalarni raqamli shaklga o'tkazish nafaqat ularni saqlash, balki tadqiqotchilar va talabalar uchun ulardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish vositasi hamdir.

O'zbekiston sharqshunoslik maktabi qadimiy yozma manbalarni to'plash, saqlash, kataloglashtirish va ilmiy muomalaga kiritish bo'yicha katta tajribaga ega. Bugungi kunda mazkur ilmiy an'analarni zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish sharqshunoslik ta'limining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — O'zbekiston va Buyuk Britaniya tajribasi asosida raqamli manbalardan foydalanishning zamonaviy sharqshunoslik ta'limidagi imkoniyatlarini aniqlash.

ASOSIY QISM

O'zbekistonda sharqshunoslik manbalarini raqamlashtirish tajribasi

O'zbekiston Sharq qo'lyozmalarini saqlash va tadqiq qilish bo'yicha dunyodagi muhim ilmiy markazlardan biridir. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti fondida tarix, adabiyot, falsafa, tibbiyot, astronomiya, matematika, geografiya va boshqa fan sohalariga oid ko'plab nodir yozma manbalar saqlanadi.

Institut faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri Sharq yozma merosini kataloglashtirish va ilmiy tavsiflashdan iborat. O'zbekiston sharqshunos olimlari tomonidan uzoq yillar davomida Sharq qo'lyozmalarining ko'p jildli kataloglari,

alohida tarixiy shaxslar va ilmiy yo'nalishlarga bag'ishlangan tavsiflar tayyorlangan.

A. O'rinboyev, A. Ahmedov va B. Mannonovlarning Sharqshunoslik instituti faoliyatiga bag'ishlangan tadqiqotlari, shuningdek Q. Munirovning "Bebaho xazina" asari O'zbekiston qo'lyozma fondlarining ilmiy va madaniy ahamiyatini yoritib bergan muhim tadqiqotlar qatoriga kiradi [2; 3].

Hozirgi vaqtda Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining rasmiy veb-resursida ham elektron katalog bazasi mavjud bo'lib, bu an'anaviy kataloglashtirish ishlarining raqamli muhitga bosqichma-bosqich ko'chayotganini ko'rsatadi.

O'zbekistonda yozma merosni raqamli shaklda saqlash bo'yicha amaliy ishlarning yana bir misoli Xorazm Ma'mun akademiyasi faoliyatida kuzatiladi. Akademiyaning axborot-resurs markazida Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti tomonidan taqdim etilgan qator tarixiy qo'lyozmalarning elektron nusxalari mavjud. Ular orasida Ibn Sinoning "Al-Qonun fi-t-tibb", "Kitab ash-shifo", Beruniy va Ibn Sino yozishmalari, Munis, Ogahiy, Zamaxshariy va boshqa allomalar merosiga oid materiallar bor.

Bu tajriba raqamlashtirishning faqat texnik jarayon emasligini ko'rsatadi. Elektron nusxa bir vaqtning o'zida manbani saqlash, boshqa ilmiy markaz bilan almashish va uni tadqiqot hamda ta'lim jarayonida foydalanish imkoniyatini yaratadi.

O'zbekiston olimlarining raqamli ta'lim bo'yicha qarashlari

So'nggi yillarda o'zbekistonlik olimlarning ilmiy ishlarida raqamli pedagogika, elektron resurslar, sun'iy intellekt va axborot kompetensiyalarini rivojlantirish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda.

N. Karimova tomonidan tayyorlangan "Raqamli ta'lim texnologiyalari vositasida talabalarning axborot kompetentligini rivojlantirish metodikasi" monografiyasida raqamli pedagogik muhitda talabalarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari ilmiy-metodik jihatdan tadqiq qilingan [4]. Monografiya 2025-yilda Toshkentda nashr etilgan bo'lib, talabalarning

zamonaviy raqamli muhitda ma'lumotni izlash, tanlash va undan maqsadli foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

I.X. Ruzimova va A.B. Sapayevning “Raqamli pedagogika fanini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish” metodik qo‘llanmasida esa raqamli platformalar, innovatsion pedagogik yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalardan ta’lim jarayonida foydalanish imkoniyatlari yoritilgan [5].

Sharqshunoslik va adabiy merosni raqamli texnologiyalar vositasida o‘rganish nuqtai nazaridan Qudratulla Omonovning tadqiqoti alohida ahamiyatga ega. Olim “Alisher Navoiy merosini yoshlarga o‘rgatishda raqamli texnologiyalarning o‘rni” nomli maqolasida elektron kutubxonalar, multimedia resurslari, mobil ilovalar va boshqa raqamli vositalarning mumtoz merosni yangi avlodga yetkazishdagi imkoniyatlarini tahlil qiladi [6]. Muallif Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti professori sifatida mazkur masalani bevosita sharqshunoslik ta’limi nuqtai nazaridan yoritadi.

B. Urinov va M. Turdiyeva zamonaviy ta’limda raqamli yechimlarni qo‘llash bilim resurslariga kirish imkoniyatini kengaytirishi va raqamli savodxonlikni rivojlantirishini qayd etadi [7].

M. O‘ktamov va Sh. Boymurodova esa raqamli ta’lim texnologiyalari va sun’iy intellekt asosida o‘quv jarayonini takomillashtirish masalasini o‘rganib, innovatsion texnologiyalarni ta’limga metodik jihatdan to‘g‘ri integratsiya qilish zarurligini ta’kidlaydi [8].

Mazkur ilmiy yondashuvlarni sharqshunoslikka tatbiq etganda, raqamli texnologiya oddiy elektron darslik yoki taqdimotdan ko‘ra kengroq mazmun kasb etadi. Talaba elektron qo‘lyozma, katalog yozuvi, tarixiy hujjat yoki matnning turli nusxalarini mustaqil ravishda topishi, taqqoslashi va ilmiy xulosa chiqarishi mumkin.

Buyuk Britaniya sharqshunosligining raqamli tajribasi

Buyuk Britaniya sharqshunoslik maktabining zamonaviy rivojlanishida yirik tarixiy fondlarning raqamlashtirilishi alohida o‘rin tutadi.

Oxford universitetining Digital Bodleian platformasi turli davrlarga tegishli

qo'lyozmalar, nodir kitoblar, xaritalar va tasviriyl materiallarni raqamli shaklda taqdim etadi. Platformadagi Sharqqa oid materiallar tadqiqotchiga asl manbaning yuqori sifatli tasvirlarini masofadan o'rganish imkonini beradi.

Cambridge University Library fondlarida ham arab, fors, turkiyl, ibroniyl va boshqa Sharq tillarida yaratilgan katta hajmdagi yozma manbalar mavjud. Kutubxonadagi ko'plab manbalar raqamli muhitga o'tkazilib, tadqiqotchilar uchun foydalanish imkoniyati kengaytirilmoqda.

Fihrist elektron katalogi esa Buyuk Britaniya fondlarida saqlanayotgan Islom dunyosiga oid qo'lyozmalar to'g'risidagi ma'lumotlarni yagona axborot muhitida birlashtiradi. Zamonaviy tadqiqotlarda Fihrist oddiyl bibliografik qidiruv vositasidan tashqari, qo'lyozmalarga oid metama'lumotlarni qiyosiy o'rganish imkonini beradigan tadqiqot bazasi sifatida ham baholanmoqda.

Biroq Buyuk Britaniya tajribasining ahamiyati faqat katta hajmdagi manbalarni internetga joylashtirish bilan belgilanmaydi. Muhim jihat — raqamli resurslarning ilmiyl tadqiqot va universitet ta'limi bilan integratsiya qilinganligidir.

O'zbekiston va Buyuk Britaniya tajribasining qiyosiy jihatlari

O'zbekiston va Buyuk Britaniya tajribasini qiyoslashda ikkala mamlakatda ham Sharq yozma merosini saqlash va ilmiyl o'rganish bo'yicha mustahkam an'ana mavjudligini ko'rish mumkin.

O'zbekistonda asosiy ustunlik — Markaziy Osiyoning o'zida yaratilgan tarixiyl qo'lyozmalarning katta ilmiyl fondi mavjudligidir. Abu Rayhon Beruniyl nomidagi Sharqshunoslik instituti ana shu milliyl ilmiyl merosning asosiy markazlaridan biridir.

Buyuk Britaniya tajribasining kuchli tomoni esa turli kutubxona va ilmiyl muassasalardagi fondlarni yagona raqamli platformalar orqali bog'lash, batafsil metadata yaratish va ulardan masofadan foydalanishni tashkil etishda namoyon bo'ladi.

Shundan kelib chiqib, ikki mamlakat tajribasining o'zaro integratsiyasi sharqshunoslik uchun katta ilmiyl imkoniyat yaratishi mumkin.

1-jadval. O'zbekiston va Buyuk Britaniyada raqamli sharqshunoslik resurslaridan foydalanishning qiyosiy xususiyatlari

Ko'rsatkich	O'zbekiston tajribasi	Buyuk Britaniya tajribasi
Asosiy ilmiy baza	Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti va boshqa ilmiy fondlar	Oxford, Cambridge, SOAS va boshqa fondlar
Asosiy resurslar	Milliy qo'lyozmalar, tarixiy va adabiy meros	Turli Sharq hududlariga oid yirik xalqaro kolleksiyalar
Raqamlashtirish	Elektron katalog va qo'lyozmalarning raqamli nusxalari rivojlanmoqda	Yirik integratsiyalashgan raqamli platformalar mavjud
Ta'limdagi imkoniyati	Milliy merosni bevosita o'rganish	Xalqaro va qiyosiy manbashunoslik tahlili
Istiqbolli yo'nalish	Milliy fondlarni kengroq raqamlashtirish	AI, metadata va katta ma'lumotlar tahlili

Manba: muallif tomonidan O'zbekiston va Buyuk Britaniya elektron ilmiy resurslarini o'rganish asosida tuzilgan.

Raqamli manbalardan sharqshunoslik ta'limida foydalanish imkoniyatlari

Yuqoridagi tahlillar asosida zamonaviy sharqshunoslik ta'limida raqamli resurslardan foydalanishning bir necha muhim yo'nalishini ajratish mumkin.

Birinchidan, birlamchi manbaga asoslangan ta'lim rivojlanadi. Talaba faqat darslikdagi ma'lumot bilan cheklanmasdan, tarixiy qo'lyozmaning raqamli nusxasini ko'rishi mumkin.

Ikkinchidan, manbashunoslik kompetensiyasi shakllanadi. Talaba muallif, davr, til, qo'lyozma xususiyatlari, katalog raqami va boshqa ko'rsatkichlar asosida manbani ilmiy tavsiflashni o'rganadi.

Uchinchidan, qiyosiy tadqiqot imkoniyati kengayadi. Masalan, O'zbekistonda saqlanayotgan muayyan asar nusxasi bilan Buyuk Britaniyadagi

nusxani elektron resurslar yordamida qiyoslash mumkin.

To'rtinchidan, talabaning axborot kompetensiyasi rivojlanadi. N. Karimova ta'kidlaganidek, raqamli ta'lim muhiti talabaning kerakli ma'lumotni topish, baholash va undan samarali foydalanish qobiliyatini rivojlantirishni talab etadi [4].

Beshinchidan, raqamli resurslar xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Markaziy Osiyo tarixiga oid ayrim manbalar turli mamlakatlar fondlarida saqlanishi sababli ularni yagona tadqiqot doirasida o'rganish uchun elektron katalog va raqamli nusxalarning ahamiyati katta.

Shu bilan birga, elektron manba an'anaviy ilmiy ekspertiza o'rnini to'liq bosa olmaydi. Raqamli nusxa asosida olingan ma'lumot qo'lyozmaning paleografik, kodikologik va tarixiy xususiyatlari bilan bog'liq holda baholanishi lozim.

XULOSA

O'tkazilgan tahlil zamonaviy sharqshunoslik ta'limining transformatsiyasi bevosita raqamli texnologiyalar rivoji bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti tomonidan yaratilgan ilmiy maktab, boy qo'lyozma fondlari va ularni raqamlashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar milliy sharqshunoslikning muhim ilmiy bazasini tashkil etadi.

O'zbekistonlik olimlar tomonidan raqamli pedagogika, talabalarning axborot kompetensiyasi, elektron ta'lim vositalari hamda madaniy va adabiy merosni zamonaviy texnologiyalar yordamida o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ushbu yo'nalishning ilmiy-metodik asoslari shakllanayotganini ko'rsatadi.

Buyuk Britaniya tajribasi esa tarixiy fondlarni yirik elektron kataloglar va raqamli platformalarga birlashtirish, ulardan xalqaro tadqiqot va ta'limda foydalanish mexanizmlarining rivojlanganligi bilan ajralib turadi.

Shu bois O'zbekiston sharqshunoslik ta'limida quyidagi yo'nalishlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq: elektron qo'lyozmalar bilan ishlashni o'quv

dasturlariga kengroq kiritish; talabalarni milliy va xorijiy elektron kataloglardan foydalanishga o'rgatish; O'zbekiston qo'lyozma fondlarining raqamlashtirish ko'lamini kengaytirish; xorijiy raqamli kolleksiyalar bilan qiyosiy ilmiy loyihalarni rivojlantirish; talabalarining raqamli manbashunoslik va axborot kompetensiyalarini shakllantirish.

Demak, raqamlashtirish sharqshunoslikning an'anaviy ilmiy usullarini inkor qilmaydi, balki ularning tadqiqot imkoniyatlarini kengaytiradi. Milliy sharqshunoslik an'analari va zamonaviy raqamli texnologiyalarning uyg'unlashuvi O'zbekistonda sharqshunoslik ta'limining yangi sifat bosqichiga ko'tarilishiga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"***gi Farmoni.
2. O'rinboyev A., Ahmedov A., Mannonov B. Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti. – Toshkent, 1993.
3. Munirov Q. Bebaho xazina. – Toshkent, 2002.
4. Karimova N. Raqamli ta'lim texnologiyalari vositasida talabalarining axborot kompetentligini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Bookmany Print, 2025. – 144 b.
5. Ruzimova I.X., Sapayev A.B. Raqamli pedagogika fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Metodik qo'llanma. – Toshkent: Bookmany Print, 2025. – 74 b.
6. Omonov Q. Alisher Navoiy merosini yoshlarga o'rgatishda raqamli texnologiyalarning o'rni // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2025. – № 5(20). – B. 168–170. DOI: 10.5281/zenodo.14876966.
7. Urinov B.N., Turdiyeva M.U. Zamonaviy ta'lim tizimida raqamli yechimlarni joriy etishning ahamiyati // Modern Education and Development. – 2025. – № 23, 3-qism.